Soňa Wojnarová (Praha)

DEN ONOMASTIKY NA HELSINSKÉ UNIVERZITĚ (NIMISTÖTUTKIMUKSEN PÄIVÄ). CELODENNÍ KONFERENCE 29. 10. 2020

Finská konference *Dny onomastiky* má poměrně dlouhou tradici a v roce 2020 se uskutečnil už o 23. ročník. Od roku 2012 se událost pořádá ve formátu dvoudenní konference na Helsinské univerzitě, kam se přesunula z Centra pro výzkum domácích jazyků ve Finsku (Kotus – Kotimaisten kielten keskus). Letošní rok byl výjimkou. Celá událost se konala on-line a zkrátila se na jeden den. Zúčastnilo se přes padesát účastníků, většinou z Finska, ale i z Estonska, Švédska a Česka. Organizaci a technickou koordinaci konference měli na starosti (jako už poněkolikáté) Lasse Hämäläinen (v loňském roce dokončil na Helsinské univerzitě své doktorandské studium) a Jaakko Raunamaa (doktorand Helsinské univerzity). Kvalita byla vysoká, a to jak celého průběhu akce, tak i jednotlivých příspěvků.

Program konference byl strukturován stejně, jako tomu je při živých setkání. Hämäläinen hned na začátku uvedl letošní kandidáty na titul jméno roku, o kterých pak mohli účastnici konference hlasovat on-line. Doplňme, že mezi kandidáty bylo například pojmenování exoplanetky *Hiisi* a její mateřské hvězdy *Horna* (názvy z finské mytologie byly vybrány v mezinárodní soutěži), název veganských potravin *Muu* (ve finštině jak citoslovce „mú“, tak zájmeno „jiný“), či označení obytné čtvrti *Finnoo* (šv. *Finno*) v Espoo. Výsledky byly vyhlášeny v závěru akce a na prvním místě se umístil název kostela *Tikkurilan kirkko* (šv. *Dickursby kyrka*), který vznikl v městské části Tikkurila (Dickursby) spadající pod Vantaa u Helsinek. Kostel by se měl veřejnosti otevřít v lednu 2021 a právě u této příležitosti proběhla anketa, která měla rozhodnout o výběru jména. Návrhy byly různé a vztahovaly se především k tvaru stavby, či duchovní tradici. Nakonec bylo vybráno jméno *Tikkurilan kirkko* (‚kostel v Tikkurile, Tikkurilský kostel‘) a to s ohledem na tradici názvů kostelů ve finském kulturním prostředí, které jsou neutrální, odkazují k lokalitě, případně svatému, či názvu farnosti. Výběr lze do určité míry chápat i jako kritiku celé ankety: pokud je jako nejlepší jméno vybráno to, které definuje lokalitu, pak vlastně k uspořádání ankety není důvodu. Právě proto bylo jméno vybráno i mezi kandidáty na titul „jméno roku“ a svou jednoduchostí a funkčností získalo prvenství i zde.

Následoval přehled „onomastických událostí“ na Helsinské univerzitě za uplynulý rok. Zprostředkovala ho **Terhi Ainiala**, která program onomastických studií (již několik let samostatný obor skládající se z různých kurzů celkově ohodnocených 30 kredity) na univerzitě vede. Ainiala také informovala o tom, že začal výzkum názvů obcí (fin. kunta ‚obec‘ je správní jednotka historicky vycházející

z farností) a jejich využití ve sloganech za účelem marketingu a vytváření image místa.

První přednášející byla **Johanna Halonen**, která se zaměřila na starou říkanku z jihozápadního Finska skládající se výlučně z názvů usedlostí v této oblasti. Halonenová se snažila dohledat jejich reálný výskyt a stáří a konstatovala, že některá ze jmen jsou zaznamenána již ve středověkých dokladech, jiná vznikla teprve v polovině 19. století, což klade vznik říkanky do období po roce 1850.

Následující příspěvek, který přednesla **Taarna Valtonen**, pojednával o názvech usedlostí skoltských Sámů v oblastech Inari (severní Finsko), kam byli po druhé světové válce přesunuti v důsledku odstoupení území Sovětskému svazu. Skoltští Sámové žili až do do této doby tradičním způsobem ve „vesnicích", jejichž území byla rozdělená podle rodin a v jejichž rámci se přesouvali mezi jarním, letním a podzimním tábořištěm, kdežto zima se trávila společně v „zimní vesnici". Tato místa byla označována podle ročního období a (nebo) podle jména rodiny (např. *Huâttar I'llep ǩie'sspäi'ǩǩ 'Huotarin* „letní místo Illepiho [syna] Huotarova"), nebo podle nejbližšího významného krajinného prvku (zpravidla jezera). Používání jmen pro označení domů či hospodářských usedlostí nebylo běžné ani mezi „usedlejšími" skoltskými Sámy z oblasti Petsama a Paatsjoki. Do Inari bylo přesunuto asi 400 Sámů. Část z nich původem ze Suonikylä našla nový domov v severovýchodním Inari (Näätämöjoki v oblasti Sevettijärvi) a část z Petsamo a Paastjoki ve východní a jižní části Inari (Nellim a Keväjärvi). Vláda pro ně nechala ve zmíněných oblastech zřídit 73 farem (tzv. kolttatilat „skoltské farmy", jednalo se o základní obytné a hospodářské stavby), které měly úřední jméno a registrační číslo. Valtonenová, která zkoumala jména v těchto dvou oblastech s ohledem na původní tradici obyvatel v první generaci uživatelů a tradici pojmenování v nové lokalitě, konstatovala, že došlo ke vzniku nové kategorie jmen, která doposud mezi skoltskými Sámy neexistovala. Podle ní se jedná o uměle vytvořenou kategorii pro úřední potřeby, a je tedy nutné objasnit i to, zda jména byla skutečně používána v praxi (ústně), a nikoliv pouze v písemné podobě. V analýze vycházela ze záznamů pořízených v letech 1946 až 1966 a z vlastního terénního výzkumu (rozhovory). Ukázalo se, že jména do určité míry vychází ze skoltské sámštiny, naprostá většina jmen je však založena buď na antroponymech, nebo na hydronymech (především názvech jezer v okolí). Zároveň mezi oběma oblastmi byly do jisté míry rozdíly v tvoření (např. v oblasti Nellim se ukázalo být mnohem častější tvoření odvozováním, pomocí derivačního sufixu *-la*/*lä*, což může odpovídat zvyku tvoření toponym v jižním Inari). Za velmi zajímavý jev považuje skutečnost, že se v názvu farmy často objevovala ženská jména, což souviselo s pozicí ženy v rodině (po smrti manžela vedení hospodářství připadalo jí).

V další prezentaci se **Tiina Aalto** zabývala toponymy, která obsahují apelativa odkazující ke žďáření. Aaltová chtěla ukázat možnost využití zdigitalizovaných

zdrojů, rozdíl v přístupu zkoumání proprií a apelativ a také možné využití informací o rozšíření jazykových jevů v geografii. Při výzkumu vycházela především ze sbírek Centra pro výzkum domácích jazyků ve Finsku (Kotus), kde využila archivy toponym a finských nářečí, které jsou dostupné i ve zdigitalizované podobě. Techniky žďáření půdy se začaly objevovat již u lovců a rybářů, ve Finsku jsou doloženy z období 2. tis. př. n. l. a používaly se nepřetržitě až do 19. stol. n. l., což se samozřejmě odrazilo i ve slovní zásobě. Aaltová se zaměřila na několik apelativ, která se v souvislosti se žďářením v toponymech objevují: *palo* ‚požár; vypálený/vyžďářený les', *kaski* ‚[vypálená, vykácená] mýtina, [mladá] bříza', *hu(u)hta* ‚vyžďářená půda', *aho* ‚paseka, trávou zarostlá mýtina používaná jako pastvina'; *rasi* ‚[trávou] zarostlá mýtina, nevypálená vykácená mýtina; *halme* ‚[rostoucí] úroda, mýtina, pole, zemědělská půda, úhor'. Kromě toho, že zkoumala jejich rozšíření na základě nářečí, se snažila porovnat i výskyt těchto apelativ v příbuzných baltofinských a případně i dalších ugrofinských jazycích. Ve všech případech (kromě apelativa *palo*) se jedná o výpůjčky z indoevropských jazyků (např. *kaski* lze dosledovat až k ide. **h_2eHs-* ‚hořet'.)

Po polední pauze následovala přednáška pozvaného hosta, kterým v letošním roce byla **Emilia Aldrin** (Halmstad, Švédsko). Aldrinová prezentovala probíhající výzkum zobrazování kulturní diverzity ve švédských učebnicích prvního stupně z období mezi roky 1920 a 2010, který se zaměřuje na užití antroponym, toponym a názvů firem a produktů, a to v lingvistickém i vizuálním kontextu. Základním východiskem je chápání učebnic jako autorit, které určují, co je nutné znát a jak a s kým se identifikovat. Analýza využití jmen v učebnicích by tak měla poskytnou detailnější pohled na sociální a kulturní struktury, které jsou kodifikovány skrze jazyk. Aldrinová se v prezentaci zaměřila na využívání osobních jmen v učebnicích švédštiny (mateřský jazyk), matematiky a prvouky pro 4. třídu z 50. a 80. let 20. stol. a z období kolem roku 2010. Tento diachronní přístup umožnil pozorovat postupnou proměnu vnímaní kulturní diverzity ve Švédsku. Součástí analýzy bylo i dotazníkové šetření tzv. „kulturní příznakovosti" osobních jmen (jak jsou jména s konkrétními etymologickými a strukturními vlastnostmi v současném Švédsku přijímána). Aldrinová testovala kulturní konotace konkrétních jmen u 144 respondentů, jejichž úkolem bylo dané jméno označit jako a) švédského původu (žádná nebo malá kulturní příznakovost, např. *Göran*), b) jiného původu (silná kulturní příznakovost, např. *Ghada*), c) obojí (smíšená kulturní příznakovost, např. *Chris*). Z analýzy učebnic pak vychází najevo jasný posun od stavu, kdy kulturní diverzitě nebyla věnována žádná pozornost (objevovala se maximálně finská jména a vizuální zobrazení se vykazovalo výraznou homogenitou, např. pouze světlovlasé postavy), k postupnému zviditelňování odlišných kultur, byť velmi zjednodušeně (cizí jména evropského původu, zobrazováni především muži, osoby cizího původu většinou stranou, pasivní). Výrazný posun je znát v učebnicích z posledních let.

Kulturní diverzita se projevuje v použití jmen i ve vizuální stránce a zobrazování je mnohem rozmanitější. Autorka konstatuje vzrůstající tendenci k reprezentování kulturní diverzity skrze onomastické a vizuální prostředky, nicméně některé skupiny (např. asijského a afrického původu, ženy s kulturně příznakovými jmény) zatím zobrazovány nejsou, nebo jen minimálně. Geograficky bližší kultury, dospělí a muži jsou oproti tomu zobrazováni více, což do určité míry může odrážet společenskou hierarchii. Větší využití onomastických a vizuálních prostředků podle ní není překvapivé, protože přispívá k individualizaci, pocitu blízkosti a umožňuje identifikování se s danou osobou, na rozdíl od nepojmenovaných postav, které zůstávají neviditelné, vzdálené a anonymní. Zajímavý komentář na závěr měla Terhi Ainiala, která poznamenala, že by stálo za to udělat podobný průzkum se jmény použitými v literatuře pro děti a mládež z uvedených období.

V následující prezentaci představila **Elisa-Marja Lampinen** výsledky své diplomové práce, kterou obhájila na univerzitě v Tampere v roce 2020. Lampinenová se zabývala výzkumem asociací a postojů k neobvyklým jménům. Jako motivaci pro svůj výzkum uvedla několik faktorů. Na prvním místě stojí skutečnost, že zájem o taková jména je stále, nicméně tato jména a vztah k nim se v průběhu doby mění. Ve Finsku je také od roku 2019 podle zákona možné mít až čtyři rodná jména, což může vést k častějšímu výběru těch méně obvyklých. Lampinenová svůj socioonomastický výzkum založila na on-line dotazníkovém šetření, které proběhlo na jaře 2016. Zúčastnilo se ho 120 respondentů (naprostá většina ženy ve věku 21 až 30 let). Lampinenová si vybrala 25 neobvyklých jmen (méně než 58 nositelů ve Finsku). Ve výzkumu se pak zaměřila na to, jaká jména jsou vnímána jako neobvyklá a jaké jazykové a mimojazykové asociace u okolí vzbuzují (jednalo se především o to, jak moc je jméno chápáno jako „hezké“ a s jakým rodem je spojováno). U 14 jmen volili respondenti z nabídnutých označení (např. hezké, divné, finské, moderní, zvláštní, …), přičemž nejčastěji se objevovalo právě označení „divné“. U 11 jmen pak byla nastavena možnost otevřené odpovědi a respondenti hodnotili věk, pohlaví, vzhled a osobní vlastnosti nositele jména a dále například praktičnost, možnou interpretaci apod. (např. u jména *Ananda* byl komentář „divné, působí to jako špatně napsaná Amanda“). Ukázalo se, že představy respondentů o neobvyklých jménech se často shodovaly a na mimojazykové asociace měla vliv představa o možném původu slov a jmen. Stejně tak se mezi respondenty ve velkém počtu případů shodovalo vnímání pohlaví u neobvyklých jmen. Jako srozumitelnější byla vnímána ta jména, která se skloňovala či svou formou připomínala jiná, známější jména. Jako neutrální pak byla chápána ta, která svým tvarem jiná rodná jména vůbec nepřipomínala. Zajímavé bylo zjištění, že ta jména, která byla utvořena na základě ženských rodných jmen, byla vnímána jako hezčí, příjemnější a srozumitelnější. Otázkou je, do jaké míry se na interpretaci mohlo projevit právě složení respondentů.

I další prezentace byla představením obhájené diplomové práce, tentokrát z oblasti literární onomastiky. **Milla Juhonen** zkoumala názvy míst ve dvou detektivkách finského autora Mikky Waltariho, ve kterých vystupuje postava komisaře Palmeho. Oběma dílům je společná doba vzniku (1939–1940) a místo, kde se odehrávají (Helsinky). Juhonenová se zaměřila na autentičnost jmen a jejich podoby (oficiální či hovorové), které se v textech vyskytují, a zkoumala funkčnost těchto jmen především s ohledem na vytváření příběhu a obrazu Helsinek 30. let. Jména (v tomto případě urbanonyma) Juhonenová považuje za dynamickou část literárního díla, která interaguje s dalšími prvky. Obzvlášť důležitá jsou jména míst v detektivkách, kde je místo a čas pro děj určující (lokalizační funkce). Kromě toho věnovala pozornost i narativní funkci, protože jména jsou součástí příběhu a usnadňují jeho sledování, a asociační funkci (postava či prostředí líčeno právě prostřednictvím jmen). Dále upozornila na význam „bezejmennosti", která je často záměrnou součástí fikce. Juhonenová uvedla, že toponyma (urbanonyma) dokreslují realistický obraz Helsinek 30. let, období městské romantiky, která se objevovala v textech tzv. Nositelů pochodní (literární směr, jehož součástí byl i Waltari). V současnosti Juhonenová pokračuje ve své dizertační práci výzkumem prostředí a urbanonymie ve finských detektivních románech z období 30. a 40. let 20. století.

Jaakko Raunamaa se v prezentaci zabýval možnostmi, které pro výzkum jmen představují počítačové technologie, které umožňují analýzu velkého počtu jmen (ve spolupráci s **Anttim Kannerem**). Raunamaa tyto možnosti ilustroval na materiálu antroponym doložených v novgorodské oblasti z přelomu 15. a 16. století. Jako výzkumný materiál byl využit daňový soupis (tzv. „Votská pětina") z tohoto období, který byl v 19. století editován. Toto editované vydání bylo možné digitálně převést pomocí OCR programu do textových souborů, ze kterých byly následně prostřednictvím programu vytvořeném v jazyce Python excerpována jména. Jednalo se o téměř 36 000 jmen, která byla rozdělena podle správních jednotek (pogost ‚farnost'), což umožnilo geografické srovnání výskytu. Pro analýzu využili Raunamaa a Kanner dvě metody shlukové (clusterové) analýzy – Jaccardův index a euklidovskou matici, která se ukázala být spolehlivější, protože kvalita výsledků výpočtu přes Jaccardův index byla ovlivněna počtem variant jmen. Čtvrtina materiálu je tvořena pouhými dvaceti jmény, z nichž je většina spojena s křesťanstvím a pochází z řečtiny či hebrejštiny, v mnoha případech se jedná o různé zdrobněliny. Autoři se zaměřili také na výskyt původních baltofinských jmen a zkoumali konkrétně dvacet prvků, které se v těchto jménech nejčastěji objevují (např. *Iha-*, *Valta-*). Výsledky ukazují, že Votská pětina se dá rozdělit na odlišné kulturní oblasti právě na základě výskytu a použití jmen. Severnější části, patrně původně baltofinské, se v použití jmen odlišují od jižnějších oblastí regionu. Taktéž je možné vidět, že tzv. „baltofinská oblast" se rozděluje na základě jmen

na tři části – což lze pokládat za projev přítomnosti Ingrijců, Karelců a Votů v této oblasti na sklonku 14. století.

Poslední prezentaci přednesl **Lasse Hämäläinen**. Představil výzkum uživatelských jmen na stránkách drogových obchodů v anonymizující internetové síti Tor (na výzkumu se podílejí **Ari Haasio** a **J. Tuomas Harviainen**). Výzkum je součástí většího projektu financovaného Finskou akademií, který se zaměřuje na extremistické sítě, narkotika a kriminalitu v prostředí darknetu. Cílem je lépe pochopit to, jak síť Tor funguje, jaká bezpečností rizika představuje a jak těmto rizikům předcházet. Analýza uživatelských jmen je součástí výzkumu stránek, jejich uživatelů a způsobu jejich života. Pro finské uživatele je v současnosti nejvýznamnější prodejní místo diskuzní fórum Torilauta (částečně hříčka, protože název obsahuje kromě původního Tor i finské slovo tori ‚trh'), kde je zachovávána anonymita prodávajících i kupujících. Nabídka a poptávka se zde objevuje v podobě krátkých oznámení s kontaktním jménem. S danou osobou je pak možné komunikovat soukromě přes aplikaci Wickr. Není proto divu, že většina jmen odkazuje k požadovanému či nabízenému produktu a zároveň se snaží vytvořit pocit důvěryhodnosti a spolehlivosti. Na fóru Torilauta je více než polovina jmen finskojazyčných (57 %), pouze malá část anglická (20 %) a stejně velká část je v neexistujícím jazyce. Komunikace probíhá výhradně finsky. Ve jménech se velmi často objevuje slang, jsou hovorová, odkazují k látce, která je nabízena nebo poptávána (nejčastěji konopné výrobky, amfetamin, opioidy, extáze) a snaží se působit pohodově a neformálně, což má vyvolat dojem sounáležitosti se skupinou. Jména mohou do určité míry kopírovat ta v reálném světě, ale spíše se to týká osobních jmen než obchodních názvů. Jména byla analyzována z hlediska jazykového společenství a nikoliv nositele a důraz byl kladen na hlavní rysy materiálu, nikoliv na jednotlivá jména. Z celkového množství ke konkrétní droze odkazuje 25 % jmen (v mezinárodním obchodě to podle Hämäläinena bylo až 67 %) a častým prvkem ve jménech bylo také označení „420" (snad podle 20. dubna – mezinárodního dne konopí). Hämäläinen konstatoval, že se ve jménech projevuje to, že se jedná o neprofesionální prodej pouze malých množství, a prodejci se nechtějí nijak profilovat, ani zviditelňovat.

Příspěvek vznikl s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092.

Soňa Wojnarová
s.wojnarova@ujc.cas.cz
odd. onomastiky ÚJČ AV ČR, v. v. i.
Valentinská 1
116 46 Praha 1